

KOTORSKA ZDRAVSTVENA SLUŽBA U JEDNOJ KRITIČNOJ SITUACIJI, 1771. GODINE

Slavko MIJUŠKOVIĆ

KOTORSKI LAZARET, KAO PODRUČNA USTANOVA KOTORSKOG Zdravstvenog ureda (Magistrato di sanità, kasnije Collegetto di sanità), osnovanog 7. aprila 1437¹, bio je vrlo važan faktor u obezbjeđivanju toga kraja od zaraznih bolesti. O njegovoj djelatnosti sačuvalo se dosta dokumenata koji se danas nalaze u Državnom arhivu u Kotoru.

U ovom članku prikazaćemo njegovu djelatnost za vrijeme kuge koja se februara 1771. godine, pojavila među kuririma koji su prenosili državnu poštu iz Carigrada u Kotor.

Prvog februara 1771^{*}, u Kotor su stigla samo četiri od šest kurira koje je, s poštom, iz Carigrada bio uputio mletački poslanik pri Porti (bailo). Kao i ostali putnici koji bi stizali iz zaraženih krajeva ili iz onih za koje se sumnjalo da u njima vlada zaraza, i državni kuriri su morali proći kroz lazaret i u njemu izdržati određeni karantin, podvrgavajući se predviđenim zdravstvenim mjerama. Po ulasku u lazaret putnici su bili podvrgavani saslušanju koje je, zapisnički, obavljao kancelist Zdravstvenog ureda u prisustvu jednog delegiranog funkcionera ovoga ureda.

Od zapisnika o saslušanju pomenute četvorice kurira sačuvan je samo onaj o saslušanju Filipa Nikova, iz grbaljske knežije Bojković^{**}. Ovaj zapisnik je jako oštećen vlagom ali se ipak iz njega razabire: da su kuriri na putu iz Carigrada do Kotora proveli oko četrdeset dana^{***}; da su dvojica kurira, od kojih se jedan zvao Jovo Radov, preminuli putem; da su kuriri, pošto su saznali da je »u selu Somoko, koje se nalazi na pola puta od Carigrada do Kotora« vlada zaraza, pošli drugim putem; da se u svim drugim mjestima kroz koja su prolazili »godeva perfetta salute«².

Poslije obavljenog saslušanja sva četvorica kurira bila su zadržana u lazaretu. Stanje njihovog zdravlja kontrolisali su, na osnovu uputstava i pod nadzorom Zdravstvenog ureda, kotorski fizikus i hirurzi, koji su Uredu podnosili povremene izveštaje.

^{*} U originalu stoji: »I. februara 1770 M. V.« — po mletačkom kalendaru po kome je godina počinjala 1. marta.

^{**} Prostrana župa Grbalj bila je podeljena na četiri knežine, od kojih je jedna bila knežina Bojković.

^{***} Kuriri bi ovaj put, obično, prelazili za 25 dana pa i brže. Jednom prilikom prešli su ga za svega 16 dana, što je, možda, bilo najkraće vrijeme koje se moglo postići s obzirom da su pješaci. (Državni arhiv Kotor, fasc. 87, f. 160).

Dana 24. februara obolio je, uz simptome koji su indicirali kugu, kurir Marko Stojanov, koji je od te bolesti i preminuo 28. februara. O njegovoj smrti fizikus Giorgio Cristianopulo i hirurg Marko Koradini podnijeli su 1. marta kotorskom Zdravstvenom uredu slijedeće izvještaje:

»Adi primo marzo 1771 — Cattaro (Copia)

Ho visitato io sottoscritto ed attentamente esaminato il cadavere del fu Marco Stoianov corriere proveniente da Costantinopoli, passato ieri sera all'altra vita in questi pubblici lazzaretti dopo quattro giorni di malattia in cui si è sempre lagnato di acutissimo dolore e stordità di capo con prurito al vomito e diarrea. Nel qual cadavere ho osservato una somma flessibilità nelle membra, macchie petecchiali e lividure sparse per tutto il corpo e due bubboni sotto ambedue le ascelle, sintomi tutti ch'evidentemente dimostrano essere il suddetto Marco mancato di vita da vero morbo contagioso. In fede

Giorgio Cristianopulo, medico fisico, con giuramento.

Adi primo detto presentata dal suddetto signor Dottor Cristianopulo all 'Illustrissimo Collegetto alla sanità affine. . .«³

Koradinijev izvještaj — dijagnoza glasi:

»1771, primo marzo, Cattaro (Copia)

Ho osservato io sottoscritto il cadavere del fu Marco Stojanov, mancato di vita gieri(!) sera in questi pubblici lazzaretti, nel quale ho rilevato le macchie petecchiali e lividure con bubbone per cadauna ascella e carni flessibili, che mi determinano a crederlo morto da morbo contagioso. In fede. . . etc.

Marco Coradini, pubblico chirurgo.

Adi detto (primo marzo 1771)

Presentata dal suddetto signor Marco Coradini, pubblico chirurgo all 'Illustrissimo Collegetto a fine. . .«⁴

Odmah po primitku ovih izvještaja Zdravstveni ured je održao sjednicu kojoj je prisustvovao i kotorski rektor, Pietro Alvise Barbaro. Pošto je na osnovu »giurate ed esatte fedi« gore pomenutih fizikusa i hirurga Zdravstveni ured utvrdio da se radi o »vero morbo contagioso«, odlučeno je slijedeće: da se leš Marka Stojanova pokopa u duboku jamu punu živoga kreča koja treba da se iskopa unutar zidina samoga lazareta; da se sva na zarazu osjetljiva roba koja je pripadala umrlome zapali unutar ograđenog prostora lazareta; da stvari koje pripadaju drugim kuririma moraju biti podvrgnute raskužavanju od strane momka koji će za to biti određen a koji će se nalaziti pod nadzorom funkcionera delegiranog od Zdravstvenog ureda, i to sve do novih naređenja; da u trajanju od četrdeset dana pomenuti kuriri moraju biti zaključani u svojim sobama i pod stalnim nadzorom stražara; da se moraju podvrgnuti kontumaciji u trajanju od četrdeset dana sva ostala lica koja se nalaze u lazaretu; da se pojača unutrašnja straža u lazaretu, kojoj se strogo zabranjuje bilo kakav dodir sa kuririma; da se odredi jedan veći odred vojnika sa zadatkom da danju i noću budno čuva prilaze lazaretu, kako bi se onemogućio bijeg iz lazareta i druge zloupotrebe; da se pred vratima lazareta postave ograde i tamo prenijese

kiosk koji se sada nalazi kod lože *, u kome će boraviti funkcioner Zdravstvenog ureda zadužen za nadzor; da se zatvore svi otvori, zapravo rupe na ogradnim zidovima lazareta, i da se odnesu svi materijali koji se tamo nalaze (pred lazaretom — prim. Sl. M.) kako bi se onemogućile zloupotrebe koje bi njihovim daljim zadržavanjem na istom mestu mogle biti olakšane; da se iz saobraćaja sa Kotorom i njegovom teritorijom isključe Donji i Gornji Grbalj sve do donošenja drugih odluka, o čemu će područne opštine i sela biti obaviješteni; da se obustavi dalje izdavanje zdravstvenih listova (fedi di sanità) zapovjednicima brodova i bilo kome drugome koji bi namjeravao napustiti Boku, da eventualna naređenja koja budu izdavana delegiranom funkcioneru Zdravstvenog ureda, ili drugim licima zaduženim za nadzor, moraju biti stroga i precizna i uvijek data pismenim putem; da sa svim gornjim odlukama budu upoznati obližnji zdravstveni uredi **, kao i vanredni providur za Boku Kotorsku.

Dokument o ovim odlukama potpisali su svojeručno: rektor i providur Pietro Alvisè Barbaro; kotorske sudije, Jakob Paskvali i konte Tripun Gregorina; redovni članovi Zdravstvenog ureda Vicko Zmajević i konte Franjo Gregorina, i vanredni članovi *** konte Nikola Jerolim Bizanti i Marin Buča.⁵

Svi članovi Zdravstvenog ureda, redovni ili vanredni, bili su isključivo kotorski plemići, pa se zato i mere koje je ovaj ured donosio mogu smatrati rezultatom iskustva i poznavanja ove važne materije od strane naših ljudi. Prisustvo predstavnika mletačke vlasti, koji je i predsjedavao sjednicama ureda, moglo je imati samo toliko uticaja koliko i prisustvo bilo kojeg drugog člana jer su se odluke donosile većinom glasova. Istina, odluke Zdravstvenog ureda bile su podvrgnute kontroli i odobrenju mletačkog vanrednog providura za Boku, ali to je skoro uvijek bila sušta formalnost. Tako je bila upućena na odobrenje vanrednom providuru i odluka Zdravstvenog ureda od 1. marta, koju je on još istog dana odobrio.⁶

Na sâm dan zasjedanja članova Zdravstvenog ureda, kancelist ureda je sastavio spisak svih lica koja su se nalazila u kotorskom lazaretu. Prema ovom spisku, iako je i on jako oštećen vlagom, može se utvrditi broj onih koji su toga dana, 1. marta 1771. godine, izdržavali karantin u lazaretu: tri kurira, osamnaest putnika i trinaest galijaša s galije mletačkog komandanta Jadranskog mora ****. Unutar lazareta nalazilo se, radi što sigurnijeg poštovanja sanitetskih propisa, osam stražara na čelu s jednim podoficirom.⁷

Među trinaesticom galijaša nije ubrojen galijaš Gianco Grosso čiju je smrt u kotorskom lazaretu, 1. marta, konstatovao već pomenuti fizik Kristianopulo,

* Na obali, pred gradskim zidinama, gdje se nalazio i lazaret, postojala je jedna loža po kojoj se najudaljeniji deo kotorske obale i danas naziva »Luža«.

** Misli se na zdravstvene urede u Perastu, Budvi i Herceg-Novom.

*** Vanredni članovi — obično ih je bilo tri, ponekad i šest — birani su u izvanrednim prilikama; oni su, za razliku od redovnih koji su se nazivali »provveditori alla sanità«, dobijali naziv »aggiunti alla sanità«, i kao takvi vršili su sve dužnosti koje i redovni članovi odnosno provizori.

**** Capitaneus Gulphi — Capitano in Golfo, bio je mletački zapovjednik Jadranskog mora ali ne i zapovjednik mletačke flote na Jadrano. Njegova funkcija trebalo je da zagaruje inače pretenciozni suverenitet Venecije nad Jadranom; Venecija, naime, nije dozvoljavala plovidbu po ovom moru stranim ratnim brodovima, čak ni onda kad bi se oni pojavili u pratnji svojih trgovačkih brodova koji su u to doba bili izloženi piratskim i gusarskim napadima. Neopravdano pridržavajući pravo suvereniteta nad Jadranom, Venecija se morala obavezati svim državama zainteresovanim za plovidbu ovim morem da će štiti njihove trgovačke brodove. Na čelu mletačkog brodovlja koje je trebalo da pruža ovu zaštitu stajao je »zapovjednik Jadranskog mora«.

uz napomenu da na njegovom lešu nije bilo nikakvog znaka zarazne bolesti. Pomenuti Grosso je preminuo poslije trideset i više dana izdržane kontumacije.⁸

Kao i uvijek u kritičnim momentima, tako su i sada članovi kotorskog Zdravstvenog ureda vrlo često zasijedali. Dana 2. marta, dakle sutradan po spomenutom zasijedanju, Zdravstveni ured — u istom sastavu — odlučuje:

»Dovrà nelle fedi di sanità che all'avvenire si rilasciassero essere fatta la seguente dichiarazione: »Con dichiarazione che attesa la morte del contumaciante Marco Stoianov corriere proveniente da Costantinopoli, mancato di vita con segni evidenti di mal contagioso, come da fedi giurate di professori rilevasi, è stata col Collegetto primo marzo rinforzata e presidiata e l'interna e l'esterna parte di questi pubblici lazaretti.«⁹

Pored Zdravstvenog ureda, naročitu brigu, u kritičnim situacijama, vodili su i predstavnici mletačke vlasti; kotorski rektor i providur neprekidno je korespondirao s vanrednim providurom za Boku a ovaj s generalnim providurom u Zadru, koji, pak, o svim novostima o pitanju zdravstvenog stanja odmah obaviještava Magistrat za zdravstvo u Veneciji.

Čim je bio obaviješten o pojavi zaraze u kotorskom lazaretu, vanredni providur je tražio od kotorskog rektora i providura da »pubblici professori« svake večeri sastave spisak oboljelih sa tačnom naznakom vrste oboljenja.¹⁰ Iz prvih spiskova vidi se da je predostrožnost vanrednog providura išla i dalje od ograde kotorskog lazareta, jer su njima bili obuhvaćeni bolesnici s čitavog područja grada. Prema popisima koje su kotorski ljekari dostavili, 3. marta, kotorskom rektoru a ovaj vanrednom providuru, stanje oboljenja u gradu toga dana bilo je slijedeće:

»1771, adi 3 marzo — Cattaro

Egrotatisi da qualche tempo e giorno, s'attrovano alla mia cura con febbre periodica maschi adulti tre;

Empiema di petto in una vecchia attaccata da qualche anno;

Una incinta con febbre periodica;

Tumori due già resi alla espurazione già giorni dieci ad un adulto e ad una patela (!) d'anni 5 circa;

Un sesso femminile aggravato da lungo tempo di morbo gallico.

In fede Marco Coradini, pubblico chirurgo,
con giuramento«¹¹

»Adi 3 marzo 1771 — Cattaro

Attesto io sottoscritto che gli ammalati attualmente commessi alla mia cura medica sono alcuni soldati esistenti in questo Militar ospedale, aggravati da varie croniche ed acute malattie, foresano (!) tutte da ogni sospetto di morbo contagioso, così pure il signor capitano Ottone, assalito nei giorni scorsi da male di petto, ed Anzolo Troian colpito tre (?) settimane addietro da apoplessia.

In fede

Giorgio Cristianopulo, medico fisico,
con giuramento«¹²

»Adi 3 marzo 1771, Cattaro

Nota degli ammalati che si ritrovano sotto la cura di me Gerardo Forte, cioè: Tonina Benedetti d'una cancrena sopra la faccia prodotta da morbo gallico, trovandosi la medesima sotto la cura di giorni 10;

Ivana Fuma con dolori articolari, e questi prodotti da morbo gallico, ritrovandosi da giorni otto sotto la mia cura.

Attesto con mio giuramento

Gerardo Forti, chirurgo¹³

»Adi 3 marzo 1771 — Cattaro

Attesto io sottoscritto qualmente s'attrovano ammalati gl'infrascritte inferme: La serva del signor capitano Albrizzi d'una slogazione nel piede destro;

In casa del signor Dimitrio Bugarin una donna da Risano colla febbre infiammatoria.

Francesco Zifra, pubblico chirurgo,
afferma con giuramento¹⁴

Ovi spiskovi bolesnika, sem dijagnoza — mjestimično vrlo zanimljivih — pružaju i jedan značajan podatak: da je Kotor jednovremeno imao četiri ljekara i to fizikusa i tri hirurgu sa atributom »pubblico«, što znači da se radi o kvalificiranim hirurzima u javnoj službi i sa stalnim mjesečnim prinadležnostima. Pored tih hirurga bilo je i drugih koji su vršili samo privatnu praksu, a čije su kvalifikacije često bile sumnjive. Sve ove ljekare kotorski Zdravstveni ured je, po potrebi, koristio za kontrolu zdravstvenog stanja u kotorskom lazaretu kao i za intervencije nad bolesnicima, uključivši i one hirurškog karaktera, tako da je kotorski lazaret — iako ustanova primarno preventivnog karaktera — pružao kontumacijantima, čak i u najkritičnijim momentima, mnoge mogućnosti za liječenje.

U svom dopisu od 4. marta upućenom vanrednom providuru, kotorski rektor kaže da iz spiskova bolesnika, koje su fizikus i trojica hirurgu dostavili Zdravstvenom uredu, ne rezultira ništa kobno, čak ni u odnosu na trojicu kurira koji su odličnog zdravlja. Pun optimizma, kotorski rektor dodaje: »Voglio sperare che il morbo da cui, come asseriscono il medico e chirurghi, rimase estinto il corriere Marco Stojanov, non progredirà più oltre.«¹⁵

Dana 6. marta, kotorski rektor dostavio je vanrednom providuru prepise zapisnika o saslušanju trojice preživjelih kurira, obavljenih 1. i 3. marta, kao i popis njihovih stvari; uz ove, dostavio je i popis stvari preminulog kurira Marka Stojanova, koje su se nalazile u lazaretu, kao i nešto od stvari dvojice kurira koji su stradali u putu.¹⁶

Na saslušanju, 1. marta, kuriri su odgovarali na pitanja u vezi s preminulim kurirom Markom Stojanovim. Bila su im, svoj trojici, postavljena identična pitanja: da li je Marko Stojanov krenuo zdrav iz Carigrada; da li je na putu bolovao ili osjetio neku tegobu; po dolasku u lazaret, poslije koliko dana se razbolio; da li je u početku bolesti upotrebljavao svoje stvari ili odvezivao neki svoj zamotuljak, i šta se u njemu nalazilo; da li je umro od zarazne bolesti; da li je za vrijeme svog boravka u Carigradu * bolovao od kakve slične bolesti? Na sva ova pitanja kuriri su, isto tako, dali gotovo identične odgovore: da je Marko Stojanov krenuo zdrav

* Prije stupanja u kurirsku službu, Marko Stojanov je više godina živio u Carigradu.

iz Carigrada; da je za vrijeme cijelog putovanja bio potpuno zdrav; da se kod njega bolest manifestovala 24. februara; da je na dan ulaska u lazaret podvrgnuo raskuživanju svoje stvari, izuzev jednog malog zamotuljka koji je otvorio deset dana prije nego što se razbolio; da su se u tom zamotuljku nalazili »un paro di papuzze, un pesteman, involti in una canevazza ossia fazzoletto«; da oni ne znaju sigurno da li je umro od zarazne bolesti ali prema onome što znaju o njenim simptomima, koje su upoznali preko drugih bolesnika, izgleda im, i pretpostavljaju, da nije umro od »takve« * zarazne bolesti; da ne znaju da li je u Carigradu bolovao od slične bolesti ali da im je on u kotorskom lazaretu pričao kako je u turskoj prestonici dva puta prebolio istu bolest.¹⁷

Prilikom drugog saslušanja, 3. marta, trojica kurira su odgovarala na pitanja o njihovom drugu Đuri Radovom, koji je umro u putu. Iako su kao i na prethodnom saslušanju zapisnici vođeni odvojeno, pitanja su, također, bila potpuno istovjetna: zašto Đuro Radov nije stigao u kotorski lazaret sa ostalim kuririma; da li je kod umrlog Đura nađena bilo kakva stvar ili novac; da li je prije nego što će biti pokopan na njegovom lešu primijećen neki znak zarazne bolesti? I na ovom posljednjem saslušanju kuriri su davali skoro potpuno iste odgovore: da je kurir Đuro Radov umro šesti dan od polaska na put i da se još u Carigradu slabo osjećao od grudobolje, te da mu je ispljuvak bio krvav; da je kod njega nađeno sedam zlatnih mletačkih cekina koje je, čim su stigli u kotorski lazaret, kurir Stanko Perov predao Đurovom bratu Vuku. Isto tako, kod njega su bile nađene slijedeće stvari; jedna kutija od bukova drveta za duhan za lulu, jedan par upotrebljivanih čarapa, jedna torbica od grube vune i jedan muški pojas; sve ove stvari još se nalaze u rečenog Stanka Perova; da su, prije no što su ga pokopali, dobro pregledali njegov leš i da nijesu uočili nikakav znak zarazne bolesti.¹⁸

Vanredni providur, kao »giudice delegato in materia di sanità«, obavijestio je o zbivanjima u kotorskom lazaretu Mletački magistrat za zdravstvo u Veneciji svojim dopisom od 8. marta. U tom dopisu, on detaljno govori o mjerama za suzbijanje širenja zaraze, preduzetim od strane kotorskog Zdravstvenog ureda, o kom se, pored ostalog, ovako laskavo izražava: »Dalla plausibile diligenza di questo spettabile Collegietto furono prese le più scrupolose ed accurate avvertenze...« O trojici kurira iz Carigrada kaže da su u dobrom zdravlju. Dalje navodi, da je za kontumacijante u kotorskom lazaretu opet počeo da teče karantinski rok; da je iz hercegnovskog doveden u kotorski lazaret službenik Bastian Toma, »come pratico ed istruito nei espurghi delle robe suscettibili«. Navodeći još mnoge druge, nama već poznate mjere, dodaje da se vjeruje da je smrt kurira Marka Stojanova mogla uslijediti zbog jednog zamotuljka koji je otvorio na deset dana prije nego što se razboljeo, a koji je, skrivajući ga od guardijana lazareta, bio zadržao kod sebe. O svemu ovome, kaže, obavijestio je i generalnog providura za Dalmaciju i Boku. Na kraju tvrdi da stanovništvo iz svih krajeva Boke uživa odlično zdravlje, što je konstatovano na osnovi svjedočanstava, datih pod zakletvom, svih paroha i opštinskih i seoskih glavara.¹⁹

Dobro zdravlje trojice kurira, o kome vanredni providur govori u gore pomenutom dopisu, nije dugo potrajalo. Već sutradan, 9. marta, fizik Kristianopulo dostavlja Zdravstvenom uredu, po izvršenom pregledu kurira Stanka Perova, svoj

* Kuririma je, svakako, bilo rečeno od koje je zarazne bolesti umro njihov drug pa je zato i upotrebljen izraz »takve«.

nalaz: »Infermarsi questa mattina con acutissimo dolore e stordità somma di capo, ed altri sintomi che somministrano sospetto gravissimo di esser egli attaccato da morbo contagioso.«²⁰ Sutradan, 10. marta, konstatovao je oboljenje zarazne prirode i kod kurira Filipa Nikova: »Attesto con ciuramento io sottoscritto d'essersi in questo giorno infermato in questi pubblici lazzaretti Filippo Nicov, corriere proveniente da Costantinopoli con dolore e stordità di corpo e con un bubbone nell'inguinaglia sinistra ed altri sintomi che ad evidenza dimostrano esser egli attaccato da vero morbo contagioso.«²¹ I kod posljednjeg kurira dr Kristianopulo je, 11. marta, konstatovao zarazno oboljenje: »... essersi infermato questa mattina nei pubblici lazzaretti Ivo Andrin, corriere proveniente da Costantinopoli, con acuto dolore e somma stordità di capo, lussazione universale ed altri sintomi che somministrano sospetto gravissimo esser egli attaccato da morbo contagioso.«²²

Već prvi nalaz dr Kristianopula, onaj od 9. marta, bio je povod za sazivanje sastanka funkcionera Zdravstvenog ureda, koji je još istog dana odlučio:

»1) da se sve stvari osjetljive na zarazu a koje su pripadale poč. Marku Stojanovu, kao i one koje pripadaju Stanku Perovu i ostaloj dvojici kurira, moraju izgoreti. Tjeskoba i veoma loše stanje u kome se nalazi ovaj lazaret onemogućavaju da se te stvari podvrgnu raskuživanju. Ovoj potrebnoj i neizbježivoj mjeri biće podvrgnute i one stvari koje su se kod njih zatekle a vlasništvo su drugih lica;

2) druga lica koja izdržavaju kontumaciju u rečenom lazaretu moraju preći, sa svim svojim stvarima, u hercegnovski lazaret i tamo ostati do potpunog raskuživanja, uz primjenu potrebnih mjera predostrožnosti i opreznosti. U ovu svrhu zamoliće se intervencija preuzvišenog gospodina Vanrednog Providura, »onde si degni di prestarvi nel proposito li di lui autorevoli concorsi«;

3) da se unutar lazareta odredi jedan drugi podoficir, sposoban i revnostan, koji će biti naročito zadužen sprovođenjem, koliko se na njega bude odnosilo, odluka prethodnog zasijedanja Zdravstvenog ureda, koje su uglavnom odobrene od preuzvišenog gospodina Vanrednog Providura;

4) da se kao zapovjednik odreda koji je zadužen da čuva prilaze lazaretu postavi jedan oficir, s tim da se nikada ne smije udaljiti a naročito ne noću;

5) da se osiguraju katancima i bravama, s najvećom brižljivošću i što prije, vrata i prozori ćelija lazareta, kao i da se iznova popravi ono što bude na njima nedostajalo;

6) da se ove odluke podnesu preuzvišenom Vanrednom Providuru.«²³

Kotorski je rektor u ove kritične dane bio stalno u toku svih zbivanja u lazaretu; njega je o svakoj stvari redovno izvještavao za nadzor delegirani funkcioner Zdravstvenog ureda, tako da je on, još prije nego što je Zdravstveni ured dobio pismenu dijagnozu o oboljenju kurira Stanka Perova, bio o tome obaviješten od strane konta Tripuna Burovića, »provveditore alla sanità«, koji je tog dana bio zadužen za nadzor. Nadzor su, inače, obavljali redovni ili vanredni provizori Zdravstvenog ureda.²⁴

Re tor je, sa svoje strane, odmah pismenim putem obavijestio o prednjem vanrednog providura, još prije nego što je održano zasijedanje Zdravstvenog ureda, uz napomenu da se vjeruje da je uzrok oboljenja Stanka Perova, kao i smrt Marka Stojanova, svežnjic o kome je već bilo govora i koji je bio zatajen pred organom lazareta, tj. nije bio izložen raskuživanju.²⁵ Istoga dana, 9. marta, svojim drugim dopisom pisanim odmah po održanom zasijedanju Zdravstvenog ureda, rektor je dostavio vanrednom providuru gore citirane odluke.²⁶

Vanredni providur, čija je zvanična rezidencija bila u Herceg-Novom, uvijek bi se u kritičnim situacijama pojavljivao i boravio tamo gdje bi se za to ukazala potreba. Tako se tih dana stalno nalazio u Kotoru. No i pored toga što je svakako bio u stalnom direktnom kontaktu sa rektorom i provizorima Zdravstvenog ureda, vanredni providur je ipak o svemu bio i pismenim putem obavještavan. Između ostalog, i činjenica da je on u toku jednog dana dobijao po više pismenih obavještenja, govori o aktivnosti i revnosnom poslovanju kotorske zdravstvene službe kojom su, uglavnom, rukovodili domaći ljudi.*

Kakvom se brzinom dejsvovalo u situacijama kritičnim po zdravlje, ubjedljivo dokazuje i podatak da su također istog dana, tj. 9. marta, u Kotoru ad hoc done-sene slijedeće veoma važne odluke:

»Prvenstvena i presudna mjera koju treba preduzeti, mora biti zaustavljanje zaraze u ćelijama lazareta u kojima se nalaze kuriri, kako bi se spriječilo njeno dalje širenje, a zatim oprezno i brižljivo djelovati da bi se spasili oboljeli, i to na slijedeći način:

Svakog kurira kod koga bi se pojavila zarazna bolest moraće svakodnevno obilaziti fizik i hirurrg u prisustvu guardijana. Oboljelom će ljekari davati iz bolnice, ili iz apoteka koje se nalaze u Kotoru, potrebne ljekove, mirise i ocat.

Pošto bude savladana bolest i po izdržanju prve karantene, dotični će preći u drugu ćeliju ali uz prethodnu promjenu odjeće. Ova ćelija će svakoga dana najmanje u trajanju od dva sata biti kađena tamjanom, bobicama od smreke, katranom i sličnim stvarima.

Iako se do kraja izdržavanja prve karantene ne bude pokazala nikakva sumnja, dotični će morati izdržati i drugu karantenu, poslije čega će, ukoliko se ne bude ništa desilo, dobiti zvanični dokument (o slobodi kretanja — prim. Sl. M.).

One koji izdržavaju kontumaciju, u slučaju smrti, grobar** će pokopati u jamu duboku najmanje pet stopa i njihove leševe pokriti živim krečom, a ostatak do površine terena biće ispunjeno zemljom i postavljena dva reda ploča. Grobari moraju imati katranirane ogrtače, motke ili kuke. Oni će boraviti u odijeljenom prostoru, gdje će im se donositi razne potrebštine, i neće im se dozvoliti da lutaju po lazaretu.

Odjeća koju su upotrebljavali oni koji umru od zarazne bolesti mora se odmah spaliti, kako ne bi prouzrokovala dalje zaraze, a sve ostale stvari moraju se potopiti u uzavrelu vodu sa cijedom i soli, a zatim se svaka stvar mora izložiti provjetranju i kađenju mirisima, kao i podvrgavati svakodnevnoj kontroli službenika*** koji je

* Međutim, gradski fizik, tj. ljekar kojeg je plaćala Kotorska opština, nije mogao biti Kotoranin već stranac.

** U originalu stoji »pizzigamorti«, izraz koji se u mletačkim dokumentima javlja češće nego »beccamorti«, koji je inače u italijanskom jeziku uobičajeniji. Grobara je lazaretu ustupio mletački »zapovjednik Jadranskog mora«, možda i na njegovo dobrovoljno traženje, što bi se moglo zaključiti iz činjenice da ga je mletački Senat, svojom odlukom od 4. aprila 1771. godine, zbog požrtvovanosti oslobodio od izdržavanja dalje kazne koju je kao prisilni veslač (galeotto) izdržavao na brodu pomenutog zapovjednika. (DAK — UP, fasc. 100, br. 257).

*** U originalu stoji »bastazzo« — najniži službenik lazareta, zapravo nosač koji rukuje robom određenom za raskuživanje; taj posao vršio je pod nadzorom guardijana koji je bio odgovoran pred priorom a ovaj posljednji pred Zdravstvenim uredom. Glavna dužnost bastaca bila je da prenosi robu s pristaništa u lazaret, ali pošto je i kao takav morao biti upoznat sa zdravstvenim propisima lazareta, mogao je, po potrebi, biti upotrebljen i za neke druge, odgovornije dužnosti — kao što je bio slučaj sa bastacom koji se u kritičnoj situaciji o kojoj je reč nalazio u kotorskom lazaretu.

u ovu svrhu i uveden u kotorski lazaret s tim da se u istom zadrži do isteka prve i druge karantene.

Svaka životinja koja bi se našla u lazaretu mora neizostavno biti ubijena i pokopana takođe u živom kreću.

Ćelija u kojoj je preminuo kontumacirani Marko Stojanov moraće se ostaviti otvorenom, a njen pod posuti octom najveće jačine ili živim krećom; zatim će se čitava ćelija okrečiti i za četrdeset dana svakodnevno će se vršiti kađenje mirisima najmanje u trajanju od dva sata, za vršenje čega će se odrediti gore rečeni službenik lazareta.

Za nadzor nad svim gore navedenim mora biti naročito angažovan Zdravstveni ured, čiji će provizori morati lično dejstvovati, priticati i bdjeti u svrhu nepovredljivosti zdravstvenih predostrožnosti, pravilnog rukovođenja lazaretom i otklanjanja svakog samovoljnog i nepravilnog postupka.

Provizori za zdravstvo obavezni su da svojim neprekidnim* budnim prisustvom u lazaretu kontrolišu ne samo da li se vrši raskuživanje robe već i da li zaduženi službenik sa svom strogošću svakodnevno obavlja svoje dužnosti.

Oni će morati da paze da ni u jednoj zaraženoj ćeliji ne preostane kakva stvar osjetljiva na zarazu, već da se sve takve stvari izgore.

Isto tako, provizori će voditi računa da se onima koji izdržavaju kontumaciju svakodnevno pruži ono što im je potrebno, kako ne bi i uskraćivanje ovih potrebitina prouzrokovalo neku nezgodu.

Za vrijeme svake kontumacije mora se tražiti od guardijana da pod prijetnjom smrtno kazne spriječi bilo kakav međusobni saobraćaj.

Zabranjuje se bilo kome i iz bilo kog razloga, ulazak u rečeni lazaret. Kad se ukaže potreba da se unese hrana, ili u slučaju kakve druge trenutne potrebe, bez prisustva jednog od provizora za zdravstvo ne smiju se otvoriti vrata lazareta.

O svim slučajevima koji se budu iz dana u dan zbivali, mora da se obavještava vanredni providur.

Provizorima za zdravstvo se, takođe, nalaže, da budno paze da li stražari određeni za obezbjeđenje lazareta vrše svoje dužnosti sa revnošću koju zahtijeva kritičnost situacije.«²⁷

Svega dva dana poslije izvještaja što ga je 8. marta uputio Magistratu za zdravstvo u Veneciji, vanredni providur, 10. marta, upućuje istoj ustanovi i drugi izvještaj. U njemu kaže da se nadao — iako je smrt kurira Marka Stojanova bila prouzrokovana od »vero morbo contagioso« — da će, zahvaljujući naročito nastojanju kotorskog Zdravstvenog ureda, zaraza biti zaustavljena, ali je »danas« od istog ureda dobio neugodnu vijest da se zarazno oboljenje manifestovalo i kod ostale trojice kurira, pa uvjerava Magistrat da će i on sa svoje strane učiniti sve kako bi zaraza ostala u krugu lazareta, »zatvorena i ugašena«. Zatim dodaje da je — kako kontumacijanti ne bi bili lišeni humanog milosrđa a i da se njihovi zemljaci ne bi obeshrabrili za vršenje kurirske službe, veoma opasne zbog tegoba putovanja kao i zbog pogibelji kojima se izlažu — odlučio da radi njihovog liječenja uvede u lazaret jednog kvalifikovanog hirurga, po imenu Gerardo Antonio Forti. Na kraju, kaže da će se sprovesti »le caute misure« kotorskog Zdravstvenog ureda o premještanju svih ostalih lica koja izdržavaju kontumaciju u hercegovski lazaret, koji je podo-

* Naravno, na smjenu.

bniji, i tako izbjegne mogućnost da zaraza pređe i na one koji su se dosad održali u dobrom zdravlju. Ovo tim prije, što je kotorski lazaret tijesan i u slabom stanju te je kao takav nepodesan i za kurire koji često stižu iz Carigrada, zbog čega bi ga trebalo popraviti. Prevoz rečenih kontumacijanata će se obaviti naoružanim brodom a pod nadzorom jednog od kotorskih provizora za zdravstvo.²⁸

Transport zdravih kontumacijanata je uslijedio već sutradan, 11. marta. O tome je, 12. marta, kotorskom Zdravstvenom uredu podnio izvještaj provizor Vicko Zmajević, kome je bio povjeren nadzor. U svom izvještaju on kaže, da se prethodnog jutra ukrcao u feluku* glavnog mletačkog zapovjednika Jadranskog mora, a da je istovremeno naredio da se kontumacijanti, zajedno sa svojim stvarima, ukrcaju u lađu tipa »copano« koja je u tu svrhu bila određena. Rečeni kopan vukla je druga lađa pomoću konopa premazanog katranom. Zmajević je hercegovski lazaretu prišao skupa sa kontumacijantima koje je predao prioru lazareta. Prevoz je izvršen uz primjenu svih mjera predostrožnosti.²⁹

U noći između 11. i 12. marta preminuo je od bubonske kuge kurir Stanko Perov, što se vidi iz izvještaja koji je, 12. marta, dr Kristijanopulo dostavio Zdravstvenom uredu:

»12 marzo 1771 — Cattaro.

Attesto con giuramento io sottoscritto d'esser passato all'altra vita nella scorsa notte in questi pubblici lazaretti Stanco Perov, corriere proveniente da Costantinopoli; nel di cui cadavere si sono osservati due bubboni, uno sotto l'ascella e l'altro nell'inguine, moltissime lividure e petecchie sparse per il corpo, e le membra oltre il dovere molli e flessibili, segni tutti che ad evidenza dimostrano esser egli mancato di vita da vera *peste bubbonaria petecchiale*.«³⁰

U vezi ovoga odmah je zasijedao Zdravstveni ured i donio odluku da se u zdravstvene listove koji se ubuduće budu izdavali, pored napomene o smrti Marka Stojanova, doda i to, da je 12. marta preminuo od iste zarazne bolesti i kurir Stanko Perov iz Grblja kao i da su preostala dvojica kurira takođe oboljela od iste zaraze, tj. od bubonske kuge.³¹

U drugom zasijedanju istoga dana, 12. marta, Zdravstveni ured je donio odluku da se odmah spale sve stvari kako umrlih tako i još živih kurira u lazaretu, s obrazloženjem da se, s obzirom na loše stanje u kakvom se nalazi kotorski lazaret, u njemu ne može vršiti raskuživanje robe, kao i zbog toga što su grbaljski knezovi izjavili kako nikada neće dozvoliti da se pomenute stvari prenesu u Grbalj.³² Tražeći da vanredni providur odobri ovu odluku, Zdravstveni ured naglašava da se, u protivnom, neće smatrati odgovornim za posljedice koje bi mogle nastati uslijed neopreznog rukovanja tim stvarima.³³

O smrti trećeg kurira, Iva Andrijina, dr Kristijanopulo je izvjestio Zdravstveni ured 14. marta, tvrdeći i za ovoga, kao i za prethodnu dvojicu, da je preminuo uslijed »vera contagiosa pestilenziale infezione«, i to trećeg dana pošto se razbolio.³⁴

Kao i prilikom ranijih slučajeva tako i sada, poslije smrti trećeg kurira, Zdravstveni ured je odmah održao svoje zasijedanje i donio zaključak o potrebi unošenja u zdravstvene listove odgovarajućih novih elemenata.³⁵ Njegov kolegij se istog dana, 14. marta, još jednom sastao i odlučio da se sve odluke Zdravstvenog ureda, donošene u vezi s posljednjim događajima u kotorskom lazaretu, dostave zdrav-

* Vrsta manje lađe, na jedra i na vesla.

stvenim uredima u Perastu, Herceg-Novom i Budvi.³⁶ Kao i sve ranije, i ove je odluke Zdravstvenog ureda kotorski rektor dostavio na odobrenje vanrednom providuru.³⁷

Naredno zasijedanje Zdravstvenog ureda održano je već sutradan, 15. marta. Povod za ovo zasijedanje bio je skori dolazak drugih kurira iz Carigrada. Pošto isti, zbog »presenti fatali et ardue circostanze ed angustie«, nisu mogli biti prihvaćeni u lazaretu, »u čijoj jednoj ćeliji se nalazi hirurg Forti, u drugoj službenik lazareta (bastazzo), u trećoj guardijan lazareta, u četvrtoj odred vojnika (stražara), a ostale tri su zaražene uslijed smrti, prouzrokovane zaraznom bolešću, trojice kurira« — bilo je odlučeno da se vanredni providur zamoli da tačno odredi mjesto, izvan lazareta, gdje bi mogli biti prihvaćeni kuriri koji treba da stignu. U slučaju da vanredni providur to ne učini, Zdravstveni ured se ograđuje od svake odgovornosti.³⁸

Iako preuzet tragičnim događajima koji su se poslednjih dana zbivali u kotorskom lazaretu, Zdravstveni ured se morao starati i o drugim stvarima koje su spadale u njegovu nadležnost. Tako je na primjer, 16. marta, morao odrediti jednog sanitarnog stražara, »di fede e probità«, da do granice Paštovića otprati jednog glasnika koji je u kutiji, premazanoj katranom, prenosio svežanj pisama za skadarskog pašu. Vanrednom providuru bila su predložena petorica, s tim da sâm izvrši izbor.³⁹ Za svu petoricu zdravstvenih stražara, koji su zajedno sa ostalima stajali na raspolaganju Kotorskom uredu, kaže se da su povjerljivi i poštenu.⁴⁰ Na posebnom listu navedena su njihova imena: Vido Žitković, Antonio Benedetti, Iseppo Camilla, Paolo Garofolo, Zuane Campaner.⁴¹ Svi oni su bili domoroci iako su, sem Žitkovića, svi imali italijanski oblik ličnih imena kao i italijanizirana prezimena ili nadimke.

Po nalogu vanrednog providura, Zdravstveni ured je ovaj zadatak, 17. marta, povjerio Iseppo-u Camilla-u.⁴²

Na traženje Zdravstvenog ureda, 15. marta, da se odredi mjesto za prihvatanje kurira koji treba u Kotor da stignu iz Carigrada, vanredni providur se sporazumio sa Uredom da to bude ćelija u kojoj je boravio guardijan Giovetti, koji će po naredjenju provizora konta Zmajevića i konta Gregorina preći u ćeliju hirurga Fortija.⁴³ U vezi s pripremama za prijem novih kurira, Zdravstveni ured je predložio vanrednom providuru da se za njih odredi posebni »bastazzo« radi »maneggio dei loro effetti«, kao i da se pred ćelijom u kojoj će biti smješteni sagrađi jedna mala odaja, »affinché non succedano arbitri nella gelosa materia«. Ukoliko vanredni providur bude prihvatio ovaj posljednji predlog, trebalo bi u lazaret uvesti lice koje bi bilo sposobno da sagrađi pomenutu odaju. U tom slučaju, Zdravstveni ured stoji na stanovištu da se tom licu ne smije dozvoliti izlaz iz lazareta prije nego što bude izdržalo predviđenu kontumaciju.⁴⁴

Veoma opasna, odgovorna i naporna a uz to i bez ikakve novčane naknade, služba provizora za zdravstvo bila je teža od svih ostalih službi na koje su kotorski plemići prema gradskom statutu bili obavezni. Zato nije ni čudo što je po neki kotorski plemić nastojao da istu izbjegne ili direktno otkáže uz plaćanje novčane kazne, prvo u iznosu od 25 perpera a zatim od 30 mletačkih lira.⁴⁵ Na otkazivanja ove službe nailazi se dosta često u dokumentima Kotorskog arhiva. Otkazi, razumljivo, nisu izostali ni u teškim prilikama 1771. godine, o kojima je reč u ovom napisu. Dana 17. marta otkazao je ovu službu vanredni provizor, zapravo aggiunto, Marko Buća. Istovremeno je konte Jerolim Bizanti tvrdio da je istekao rok na koji je

bio izabran za vanrednog provizora.⁴⁶ Prvi, redovni, provizor za zdravstvo, Ivan Krstitelj Jakonja, nalazio se već neko vrijeme u Tivtu, tvrdeći kako zbog bolesti nije u stanju da preuzme dužnost.⁴⁷ Prilikom prvih narednih zasijedanja Zdravstvenog ureda, među potpisnicima odluka figurira i dalje konte Jerolim Bizanti, ali ne nailazimo na imena ostale dvojice, pa bi se moglo pretpostaviti da je ostavka Marka Buće prihvaćena a da je Jakonja i dalje ostao u Tivtu.

Generalni providur za Dalmaciju i Boku, Domenico Condulmer, svojim dopisom od 18. marta, potvrđuje prijem izvještaja koje mu je vanredni providur uputio 8, 10. i 12. marta, i u potpunosti odobrava sve mjere koje su do tada bile preduzete u kotorskom lazaretu. Detaljno ih navodeći u svom opširnom dopisu, on i sa svoje strane obrazlaže oportunističke tih mjera. Istim dopisom, generalni providur obavještava kotorske sanitetske vlasti da je zbog žalosnih događaja koji su se desili u kotorskom lazaretu, odlučio da privremeno povisi kontumacijski rok na četrdeset dana za sve one koji budu stizali iz Boke, sa dubrovačkog teritorija i Korčule, sve dok Magistrat za zdravstvo u Veneciji ne bude donio drugu odluku.⁴⁸

Dana 20. marta, vanredni providur je bio obaviješten da je Zdravstveni ured, preko svog zdravstvenog stražara Iseppo-a Camilla, izvršio zadatak koji mu je bio stavljen u dužnost dopisima od 16. i 17. marta.⁴⁹ Pored mnogih, i ovaj slučaj — koji inače nije bio tako urgentne prirode — govori o brzom djelovanju kotorskog Zdravstvenog ureda.

Doktor Kristijanopulo, svojim izvještajem od 28. marta, ponovo je uzbudio Zdravstveni ured viješću da je tog jutra u kotorskom lazaretu preminuo vojnik Sebastiano Ceccato, poslije četiri dana bolovanja, »in cui si è querelato di prorito* di vomito e copiosa diarrea, nel qual cadavere ho osservate moltissime macchie petecchiali livide e nere disperse per tutto il corpo, che somministrano gravissimo motivo di sospettare esser egli stato attaccato da morbo contagioso«.⁵⁰

Kao obično, Zdravstveni ured je zasijedao i posle ovog slučaja, ali nijesmo uspjeli pronaći zapisnik sa tog zasijedanja. Međutim, da je tako bilo konstatujemo iz dopisa što ga je istoga dana, 28. marta, kotorski rektor dostavio vanrednom providuru.⁵¹ Tu se na prvom mjestu govori o smrti vojnika Ceccato-a a zatim se kaže da se toj nesreći pridružila i druga, naime, da se još jedan vojnik razbolio od »attacco febbrile« baš u trenutku dok je kopao jamu za preminulog druga. Dalje se navodi kako ovaj oboljeli vojnik, i svi ostali vojnici koji sačinjavaju odred u lazaretu, najusrdnije mole da im se u slučaju opasnosti od smrti dozvoli da ih sveštenik ispovijedi ali »kako jedna takva molba iz naročitih skrupula ne može biti prihvaćena od Zdravstvenog ureda«, prepušta se ista na odluku vanrednog providura.⁵²

Nijesmo naišli na odluku vanrednog providura o kojoj je riječ, no ona je, u svakom slučaju, morala biti negativna. Međutim, oboljeli vojnik je umro 1. aprila, o čemu govori slijedeći izvještaj dr Kristijanopula:

»Adi primo aprila 1771 — Cattaro.

Ho visitato io sottoscritto il cadavere dei fu Giovanni Battista Pellegrini, soldato di guarnigione in questi pubblici lazzaretti, mancato di vita questa mattina, nel quarto giorno di sua malattia, la quale ebbe principio con lieve dolor di capo e gravezza di stomaco, prosegui con vaneggiamento e dolore nell'inguine destro

* Recte: prurito (prohtjev, požuda).

e terminò con forte delirio. Nel qual cadavere ho osservato non rare lividure e moltissime macchie petecchiali nere, disperse per tutta la superficie del corpo ed una piccola tumefazione nel inguine destro, sintomi tutti che costituiscono forte motivo di credere esser egli stato attaccato da morbo contagioso.«⁵³

Istog dana, 1. aprila, Zdravstveni ured preko kotorskog rektora upoznaje vanrednog providura s gornjim slučajem, uz napomenu da rezervise pravo da mu naknadno podnese svoje mišljenje o mjerama koje smatra da bi trebalo preduzeti a koje bi spadale u nadležnost Ureda.⁵⁴

U ovoj teškoj situaciji kotorski Zdravstveni ured — koji se inače direktno, preko svojih organa, ili indirektno, preko izvještaja što su mu stizali iz raznih krajeva koji su se nalazili pod mletačkom vlašću i iz krajeva u kojima su Mlečani imali svoja predstavništva, kao i putem korespondencije sa mletačkim zdravstvenim vlastima i putem zdravstvenih proglašaja, obaviještavao o zdravstvenom stanju ne samo susjednih, već i udaljenijih krajeva i zemalja — dobio je, 1. aprila, još jednu zabrinjavajuću vijest, naime, da se u Đakovici, gdje će se zaustaviti kuriri koji treba da stignu u Kotor, pojavila zarazna bolest.⁵⁵ U vezi s ovim Zdravstveni ured je zatražio od vanrednog providura da mu stavi na raspolaganje jedan jači odred vojnika koji treba — »essendo tanto necessario di garantire loro tanta cautela« — da prati rečene kurire od granice Paštovića do ulaska u lazaret. Ovu mjeru je Zdravstveni ured smatrao potrebnom kako bi se kuririma, koji su uglavnom bili iz Crne Gore ili Grblja, onemogućilo da prethodno svrate kod svojih kuća što inače nije bio rijedak slučaj, jer bi to moglo ozbiljno ugroziti zdravstveno stanje u Boki i prenijeti zarazu u druge mletačke krajeve s kojima su bokeljski pomorci bili u stalnom kontaktu.

Na svom zasjedanju od 2. aprila kotorski Zdravstveni magistrat je raspravljao o novim mjerama koje treba preduzeti za spasavanje ljudi zatvorenih u lazaretu i za obezbijedenje od prenošenja zaraze u grad i okolice. Toga radi bila je donešena odluka da se pismenim putem vanrednom providuru, u svrhu postizanja njegove saglasnosti i pomoći, izlože nove mjere koje je Zdravstveni ured smatrao potrebnim. Još istog dana bila je redigovana predstava koju je potpisao predsjedavajući, to jest kotorski rektor. Smatramo korisnim da tu predstavku citiramo prema originalu:

»Sempre più si va rinforzando il molestissimo argomento dell'attacco contagioso in questi pubblici lazaretti. Le morti ultimamente seguite delli due soldati erano colà di guarnigione, partecipate con riverenti mie delli 28 marzo spirato e del giorno di ieri, e che per le deduzioni dei luttuosi precedenti successi e per le attestazioni giurate dell'eccellente medico fisico Cristianopulo cade violenta presunzione di crederle originate dal morbo fatale, danno moto a quest'Illustrissimo Collegietto, responsabile ed all'Eccellenza Vostra, giudice delegato, ed all'Eccellentissimo Magistrato (di sanità a Venezia) delle loro* direzioni nella gelosissima materia, di rassegnare sotto i maturi suoi riflessi la pronta distribuzione di quelle provvidenze che crede adattate a tali interessanti riflessibili circostanze.

Due sono gli oggetti a cui tendono le medesime, quali, mi lusingherei, non potessero demeritare l'autorevole sua approvazione.

* Umjesto »loro« treba da stoji *sue* jer se odnosi na Collegietto kao kolektivno tijelo, pa je ovdje riječ o njegovoj odgovornosti kao takvoj a ne o odgovornosti njegovih članova.

Riguarda la prima un stimolo di carità verso quegli'infelici che si ritrovano nelle clausure di questo lazaretto, onde se mai sia possibile garantirli, senza offesa de (i) scrupolosi riguardi, dall'attacco e susseguente loro sacrificio.

Comprende la seconda le precauzioni più rigorose in presidio del recinto del lazaretto medesimo, onde riparare quelle contaminazioni che nell'apprensioni compatibili di que'sgraziati (!), esposti all'imminente pericolo della loro vita, possono nel presente stato miserabile di difesa, al dir il vero non adattata al bisogno, succedere, lo che apporterebbe il masacro non solo di questa città, ma del Canale ancora e delle conterminanze.

Per conciliare la prima crederebbe il Collegietto stesso del dover suo umilmente riflettere che, giacché mancano le stanze sufficienti ad ognuna della persone suddette esistenti nel lazaretto, sarebbero molto opportune le botte, in cui, dimorando queste separatamente, dopo essersi ben mondata la vita con aceto, vestita d'abiti nuovi; espurgando quelli dei quali presentemente si servono nell'acque bollenti, sebbene molto miserabili e suicidi, poscia esposti allo sborro con li soliti praticati metodi, potrebbesi forse sperare di garantire questi poveri infelici dal temuto infortunio.

Alla seconda poi, che è la più essenziale e che racchiude funestissime conseguenze, supplica ossequiosamente il Collegietto suddetto l'Eccellenza Vostra di contribuirvi le gravissime sue meditazioni, giacché da alcune voci sparse, che nel caso presente formano fondamenti fortissimi, si medita un qualche complotto di quei racchiusi, per tentare la fuga a costo di sacrificarsi alcuno di essi. Lo che forse succeder potrebbe per mano di qualche sentinella disposta all'esterno; né il fermo, che in seguito ne potesse seguire, difenderebbe questa popolazione della contaminazione e dal pericolo.

Anche se tali disseminazioni sono fallaci, non è però impossibile ed irriescibile il tentativo, giacché* egli decide del punto massimo, riguardante la preservazione dei sudditi e dello stato.

La distribuzione di frequenti sentinelle per tutto il circondario di detto lazaretto, la destinazione d'un ufficiale giornaliero in quel posto, l'uso di raddoppiate ronde, l'impedimento a tutti li mezzi cui confluire potessero alla contraffazione, et altri salutari provvedimenti adattati all'esigenza, difficolterebbero qualunque reo pensiero che, sebbene posto in esecuzione, diverrebbe per li fuggiaschi funesto e micidiale.

In tali dolorosissime angustie quest'Illustrissimo Collegietto per sua indennità, per tutela di sue direzioni e per non rendersi responsabile a Dio, alla patria ed a se medesimo, non ritrova altro conforto se non a disporre a chi presiede le circostanziate emergenze. La sapienza di Vostra Eccellenza degni ponderarle e qualor, come il Collegietto stesso si lusinga, non demeritino la sua approvazione, lo munisca dei suoi più solleciti sentimenti, onde dar pronta mano a riparo, prescrivendo anche per la spesa occorrente ed indispensabile quei mezzi che si rendono necessari.«⁵⁶

I je u najveće zabrinutosti, koju vjerno ilustriraju i gore navedene mjere, Zdravstveni ured je, 13. aprila, napokon dobio i jednu ugodnu vijest; naime, da je

* Sveza »giacché« je ovdje deplasirana i pravi smisao zavisne rečenice nespojivim sa sadržinom glavne.

četvrti kurir, Filip Nikov, »il quale fin dal giorno dei 10 dello scaduto marzo era stato colpito da vero morbo pestilenziale contagioso con un bubbone nell'inguine destro, dopo essergli stato inciso dal chirurgo il bubbone stesso, che per molti giorni tramandò copiosa materia, e dopo l'uso di convenienti interni rimedi da me prescritti, si è finalmente dipristinato in salute, cosicché gode egli in oggi un'intera perfetta sanità«.

Još iz ranije dijagnoze o oboljenju kurira Filipa Nikova, kao i iz dijagnoza pa i smrti njegovih drugova, bilo je nesumnjivo da je i on bolovao od bubonske kuge. To potvrđuje i naprijed citirani izvještaj dr Kristijanopula, koji nam pruža jedan zaista vrlo rijetki dokaz o tome da je ova opaka bolest odstranjena hirurškim zahvatom. Ovaj posljednji dokument, uostalom, i vrlo ubjedljivo govori na kakvoj je visini bila u to vrijeme zdravstvena služba u Kotoru, kada su se istovremeno po dva ljekara, i to u lazaretu u kome je harao pomor, mogla angažovati za liječenje jednog bolesnika čiji su izgledi na ozdravljenje morali biti gotovo beznadežni.

Sprovodeći mjere koje je Zdravstveni ured predvidio na zasijedanju od 2. aprila, zdravstveni organi su bili pooštrili svoju budnost ne samo u Kotoru već i u čitavoj Boki⁵⁷, pribjegavajući čak i takvim mjerama koje su se u nekim udaljenijim krajevima Boke mogle smatrati i pretjeranim, kao na primjer postavljanje stalnih stražara na prilazima mletačkoj granici duž hercegnovskog teritorija.⁵⁸

Na području gdje nije bilo zdravstvenih ureda niti sanitetskih organa koje su zdravstveni uredi povremeno i delegirali, za zdravstveno obezbjeđenje bili su odgovorni seoski knezovi, s kojima su bokeljski zdravstveni uredi bili u zvaničnom kontaktu i od kojih se tražilo da svaku sumnjivu pojavu u odnosu na zdravlje odmah prijave kao i da oglase sve naredbe sanitetskog karaktera koje su im zdravstveni uredi slali. Uvijek, a naročito u ovoj posljednoj kritičnoj situaciji, Zdravstveni ured u Kotoru je nastojao da svakomu stavi do znanja opasnost koja ugrožava čitav kraj.

Od izvještaja koje su seoski glavari slali prilikom ove posljednje kritične situacije, sačuvan je samo izvještaj grbaljskog kneza Nika Tujkovića, prevod i original na našem jeziku. Izvještaj glasi:

»Primismo vašu gospocku zapovijed što ni zapovijedate da puplikamo i proklamamo vaše gospocke zapovijedi. Mi smo ubrzo ob služili i proklamili po svemu puku od naše knežine. Sade, fala Bogu, nahodi se sve čisto i zdravo u našu knežinu od svake bolijesti. I ako bi se što dogodilo posada od koje bolijesti ali od smrti, bićete avizani vi i presvijetli Kolet (tj. Koledet, Collegietto di sanità, dakle Zdravstveni ured u Kotoru — prim. Sl. M.). I mi ćemo gledati i nastojati i temeljito ob služiti gospocke zapovijedi. I celivamo vaše svijetle vešte.

Iz Grblja na 26 marča (po starom, dakle 6. aprila po novom kalendaru — prim. Sl. M.) 1771 godine.

Ponizni sluga vašega gospodstva
knez Niko Tujković.«⁵⁹

Međutim, u kotorskom lazaretu umiranje se i dalje nastavljalo. O smrti još jednog vojnika, koja je uslijedila 6. aprila, dr Kristijanopulo je podnio, 7. aprila, Zdravstvenom uredu ovaj izvještaj:

»Attesto . . . esser mancato di vita nel giorno di ieri Bartolo Pizzamina, soldato di guarnigione nel recinto di questo pubblico lazaretto, nel quinto giorno di sua

infermità, la quale principiò con lieve dolor di capo e febbre, si avanzò con diarrea e somma debolezza e terminò con delirio di molte ore. Ancorché fosse egli stato sempre infermiccio da inveterata lue celtica, con tutto ciò l'uniformità dei sintomi e del corso della malattia e l'uguaglianza e della morte e del giorno della medesima con quelli dei due soldati, Sebastian Ceccato e Giovanni Battista Pellegrini, precedentemente mancati, non lasciano senza sospetti di contagio la malattia e la morte anco del Pizzamina suddetto, quantunque nel di lui cadavere, da me osservato ed esaminato questa mattina, non abbia (io) rilevato alcuna marca contrassegnante morbo contagioso.«⁶⁰

Vijest o smrti i ovog, trećeg, vojnika-stražara svakako da je potencirala već stvorenu psihozu velikog straha kod njegovih drugova, u kojih je, poslije svega, ideja o bjekstvu zaista morala biti vrlo živa. Zdravstveni ured se tih posljedica veoma plašio i vodio je o ovome naročitu brigu. Kad je od »persona degna di fede« čuo da bi neki od vojnika mogao pokušati bijeg iz lazareta, obavijestio je o tome, 9. aprila, vanrednog providura, tražeći istovremeno od njega da naredi da jedan brod s vojnicima i jednim podoficijerom pređe u rijeku i usidri se pred zidinama lazareta, s najstrožijim naređenjima da onemoguće ićije bjekstvo iz lazareta preko rijeke. Sa ostalih strana lazaret je tada bio dobro čuvan od spoljnjih stražara s kopna, dok se u ovom dokumentu kaže da bi se bjekstvo moglo izvršiti jedino ako bi se prethodno napravio otvor na zidu prema rijeci.⁶¹

Najstarija sanitetska vlast u Mletačkoj Republici, Il Magistrato alla sanità, za tragične događaje u kotorskom lazaretu saznala je, 28. marta, iz izvještaja vanrednog providura za Boku kao i iz dopisa generalnog providura za Dalmaciju, uz koji su pomenuti izvještaji bili priloženi. Ovi izvještaji Magistratu, opisivali su situaciju u kotorskom lazaretu do momenta kad je uslijedila smrt drugog kurira i kad se već bila manifestovala zaraza kod ostale dvojice.⁶² O do tada preduzetim sanitetskim mjerama, Magistrat se, u dopisu upućenom vanrednom providuru 4. aprila, ovako laskavo izrazio: »Non poteva desiderarsi di più . . . nelle tante praticate avvertenze e disposizioni che tutte si laudano e si approvano.« O tim mjerama, stoji dalje u istom dopisu, obaviješten je i mletački Senat.⁶³

U svom narednom dopisu, sutradan, tj. 15. aprila, takođe adresiranom vanrednom providuru, Magistrat javlja da je zbog »morte accaduta nei recinti di Cattaro con segni contagiosi« odlučio, da za Boku, Korčulu i Dubrovačku Republiku povisi kontumacijski rok na 40 dana.⁶⁴ Time je on, u stvari, sankcionisao odluku koju je još 18. marta bio donio generalni providur za Dalmaciju. Ovom posljednjem svom dopisu Magistrat je priložio i nekoliko primjeraka proglašenja gornje odluke:

Terminazione degli illustrissimi ed eccellentissimi signori sopra provveditori e provveditori alla sanità

L'Eccellentissima Carica Generalizia di Dalmazia con sue lettere porta lo spiacevole distinto ragguaglio che dei corrieri arrivati a Cattaro da Costantinopoli coi pubblici pieghi due ne sieno periti per viaggio ed altri due in quel lazaretto, ove scontavano la competente contumacia, con segni li più manifesti di un violente contagio. Aggiunge per altro, che sul luogo si sono prese le convenienti misure per impedire li funesti progressi; che restava confinato il male in quel recinto, due soli essendo li superstiti corrieri; che per questa suddita Provincia si goveda perfetato

salute e che aveva egli sino ad ulteriori deliberazioni di questo Magistrato provvisoriamente alzeta la contumacia a giorni 40 all'Albania veneta *, compreso Curzola e lo stato di Ragusi. . .

Non avendo per ora gl'Illustrissimi ed Eccellentissimi Signori Sopra Provveditori e Provveditori alla Sanità che aggiungere alle già fatte provvidenze, e volendo procedere con quelle cautele che sono propire del geloso interessante argomento, il tutto maturamente considerato, confermano e stabiliscono la contumacia di giorni 40 per le imbarcazioni delle Bocche di Cattaro, Castelnuovo, Curzola e dello stato di Ragusi, alla qual condizione saranno soggette le arrivate e da arrivare.

La presente sia stampata, pubblicata e circolarmente tresmessa a N. N. H. H. ** Rappresentanti a regola degli Offizi di sanità, ed ai soliti corrispondenti per lume. Et sic etc.

Data dal Magistrato Eccellentissimo alla Sanità di Venezia li 30 marzo 1771. « 65

I pored najveće brige i neprekidne ljekarske pomoći, umiranje se u lazaretu i dalje nastavlja. Dana 15. aprila umro je guardijan lazareta, Pietro Giovetti. U izvještaju o njegovoj smrti, podnetom Zdravstvenom uredu 16. aprila, dr Kristijanopulo tvrdi da na guardijanovom lešu nije pronašao nikakav znak zarazne bolesti, kao i to da je Giovetti bio »attaccato da lungo tempo da un cronico. . . *** e da invecchiata diarrea«. 66

U dva naredna izvještaja dr Kristijanopula, 22. i 26. aprila, govori se o bolesti i smrti kaplara Giuseppe-a Bianconi-a; smrt je uslijedila u noći između 25. i 26. aprila, jedanaestog dana otkako se razbolio od bolesti čiji »segni tutti dimostrano esser egli stato attaccato da morbo maligno petecchiale contagioso«. 67

Obavještavajući, 27. aprila, o ovome slučaju vanrednog providura, kotorski rektor, u svojstvu »capo e preside« Zdravstvenog ureda, kaže da je »con le debite e finora praticate forme data sepoltura al cadavere« i da su spaljene sve stvari umrlog kao i one preživjelog kurira Filipa Nikova, kome je naredeno da se okupa u octu i koji je promijenio odijelo i ćeliju. Zatim dodaje da, pošto se sada svi ostali nalaze u dobrom zdravlju, Zdravstveni ured smatra da bi počev od »danas« trebalo da teče izdržavanje prve karantene. 68

Napokon, poslije smrti trojice kurira, četvorice vojnika i guardijana, zaraza se nije više širila već se, ostajući »zatvorena« u samom lazaretu, u istome i »ugušila«, — što je, u stvari, i bila glavna briga kotorskih i mletačkih zdravstvenih vlasti. Istina, kao što smo vidjeli, nastojanja da se kontumaciranima i oboljelima pomogne bila su, također, veoma brojna i požrtvovana.

Tako je kotorska zdravstvena služba — iako uz cijenu od osam ljudskih života — i pored nepodesnosti i manjkavosti kotorskog lazareta, uspjela da svojim mjerama i osobitim zalaganjem spriječi dalje teške posljedice jedne opasne zaraze.

* Mlečani su Boku Kotorsku nazivali Albania veneta.

** Skraćena za: nobili (h)uomini.

*** Izostavljena je jedna riječ koju nijesmo mogli pročitati; ta riječ označuje neku određenu bolest. Sigurno je da se ne radi ni o riječi »malattia« ni o riječi »morbo« ni o riječi »male«. Dakle, i pored onog »un« koje se nalazi ispred riječi »cronico«, ljekar nije mislio da kaže »od neke zarazne bolesti«.

IZVORI I LITERATURA

1 Statuta civitatis Cathari, Venetiis MDCXVI, str. 405. — 2 Državni arhiv u Kotoru (DAK), Upravno-politički spisi (UP), fasc. 129, f. 45. — 3 DAK — UP, fasc. 129, f. 47. — 4 DAK — UP, fasc. 129, f. 48. — 5 DAK — UP, fasc. 129, f. 129, 147 (sic!). — 6 DAK — UP, fasc. 129, f. 50. — 7 DAK — UP, fasc. 129, f. 51. — 8 DAK — UP, fasc. 129, f. 52. — 9 DAK — UP, fasc. 129, f. 50. — 10 DAK — UP, fasc. 129, f. 53. — 11 DAK — UP, fasc. 129, f. 55. — 12 DAK — UP, fasc. 129, f. 54. — 13 DAK — UP, fasc. 129, f. 56. — 14 DAK — UP, fasc. 129, f. 57. — 15 DAK — UP, fasc. 129, f. 53. — 16 DAK — UP, fasc. 129, f. 59. — 17 DAK — UP, fasc. 129, f. 60, 63. — 18 DAK — UP, fasc. 129, f. 66, 68. — 19 DAK — UP, fasc. 129, f. 58. — 20 DAK — UP, fasc. 129, f. 94. — 21 DAK — UP, fasc. 129, f. 95. — 22 DAK — UP, fasc. 129, f. 96. — 23 DAK — UP, fasc. 129, f. 71. — 24 DAK — UP, fasc. 129, f. 69. — 25 DAK — UP, fasc. 129, f. 69. — 26 DAK — UP, fasc. 129, f. 70. — 27 DAK — UP, fasc. 129, f. 106, 140. — 28 DAK — UP, fasc. 129, f. 146. — 29 DAK — UP, fasc. 129, f. 75. — 30 DAK — UP, fasc. 129, f. 87. — 31 DAK — UP, fasc. 129, f. 74. — 32 DAK — UP, fasc. 129, f. 73. — 33 DAK — UP, fasc. 129, f. 73. — 34 DAK — UP, fasc. 129, f. 98. — 35 DAK — UP, fasc. 129, f. 80. — 36 DAK — UP, fasc. 129, f. 78. — 37 DAK — UP, fasc. 129, f. 79. — 38 DAK — UP, fasc. 129, f. 83. — 39 DAK — UP, fasc. 129, f. 84. — 40 DAK — UP, fasc. 129, f. 84. — 41 DAK — UP, fasc. 129, f. 83. — 42 DAK — UP, fasc. 129, f. 88. — 43 DAK — UP, fasc. 129, f. 90. — 44 DAK — UP, fasc. 129, f. 90. — 45 Mijušković, *Sl.*, Pojava kuge u Orahovcu 1690 godine i kotorski Zdravstveni magistrat, Zbornik Instituta za medicinska istraživanja Srpske akademije nauka i umetnosti, knj. 8, Beograd 1960, str. 65. — 46 DAK — UP, fasc. 129, f. 91. — 47 DAK — UP, fasc. 129, f. 91, 92, 93. — 48 DAK — UP, fasc. 129, f. 101, 141. — 49 DAK — UP, fasc. 129, f. 99. — 50 DAK — UP, fasc. 129, f. 108. — 51 DAK — UP, fasc. 129, f. 103. — 52 DAK — UP, fasc. 129, f. 103. — 53 DAK — UP, fasc. 129, f. 109. — 54 DAK — UP, fasc. 129, f. 107. — 55 DAK — UP, fasc. 129, f. 105. — 56 DAK — UP, fasc. 129, f. 111, 112, 139. — 57 DAK — UP, fasc. 129, f. 116, 118, 119. — 58 DAK — UP, fasc. 129, f. 118. — 59 DAK — UP, fasc. 129, f. 120. — 60 DAK — UP, fasc. 129, f. 115. — 61 DAK — UP, fasc. 129, f. 115. — 62 DAK — UP, fasc. 129, f. 126. — 63 DAK — UP, fasc. 129, f. 126. — 64 DAK — UP, fasc. 129, f. 127. — 65 DAK — UP, fasc. 129, f. 128. — 66 DAK — UP, fasc. 129, f. 122. — 67 DAK — UP, fasc. 129, f. 124, 125. — 68 DAK — UP, fasc. 129, f. 123.

LE SERVICE DE LA SANTÉ PUBLIQUE À KOTOR À UNE ÉPOQUE CRITIQUE EN 1771

Slavko MIJUŠKOVIĆ

A propos de la peste bubonique qui sévissait dans le lazaret de Kotor en 1771, l'auteur présente l'activité du Service de la Santé publique de la ville en se basant sur les documents de l'Archive d'Etat.

Les premiers cas de cette maladie apparurent le 24 février 1771, lorsqu'un des quatre courriers venant de Constantinople tomba malade. Il a été mis en quarantaine au lazaret de Kotor qui était obligatoire pour tous ceux qui venaient des pays turques. Le courrier mourut le 27 février.

Immédiatement après avoir reçu l'avertissement des deux médecins de la ville qui ont établi un certificat confirmant que le dit courrier était mort d'une maladie contagieuse, le chef et les membres du Conseil de la Santé publique de Kotor s'étaient réunis et avaient décidés d'entreprendre d'urgence des mesures spéciales. Ces mesures consistaient d'une série de démarches en vue d'empêcher la propagation de la maladie dans le lazaret même (de la cloître), dans ses environs et plus loin dans les régions de la République de Venise. Malgré ces mesures, les autres trois courriers, d'après la constatation du médecin en chef de la ville du 9 mars, contractèrent la même maladie de laquelle un seul survécût, grâce à l'incision du bubon faite par le chirurgien.

Après la mort des trois courriers, de quatre soldats et d'un gardien, la propagation de la peste avait pu être arrêtée et c'était, d'ailleurs la principale tâche du comité de la Santé publique de Kotor.

PUBLIC HEALTH SERVICE AT KOTOR
DURING A CRITICAL SITUATION IN 1771

Slavko MIJUŠKOVIĆ

The author presents on the basis of documents from the State Archives in Kotor, the activities of the Public Health Service on the occasion of an epidemic of plague in the city lazaret in 1771.

The first manifestation of the disease broke out on February 24, 1771, when one of four couriers, returning from Constantinople came down with illness and was put into quarantine in the city lazaret. The quarantine was compulsory for people coming from Turkish regions. The courier died on February 28.

Immediately after a notification sent by two physicians certifying that the courier had died from an infectious disease, a meeting was called together by the Chief and attended by members of the city Public Health Office. The decision was reached to undertake special measures inside the lazaret. Meetings were held every day and steps undertaken to prevent the spreading of the disease into the city and its surroundings as well as farther on to the various regions of the Republic of Venice. In spite of all this, the City Health Officer stated on March 9 that the other three couriers were ill with a contagious disease. Only one of them survived by the common efforts of the physician and the surgeon who performed the incision of the bubo.

After the death of the three couriers, four soldiers and of a guardsman the contagion vanished.

NEUROPSIHIJATRIJSKA OBOLJENJA NA NEKIM
SRPSKIM SREDNJOVEKOVNIM FRESKAMA

Jelena VASILJEVIĆ

O SREDNJOVEKOVNOJ MEDICINSKOJ KULTURI NAŠEG NARODA malo se znalo sve do najnovijih otkrića starih pisanih spomenika i njihovog objavljivanja. Do tog vremena, mislilo se da su strahote kroz koje je naš narod prolazio tokom svoje burne istorije uništile i tekovine stare medicinske kulture.

Međutim, stalnim istraživanjem, proučavanjem i objavljivanjem pisanih spomenika, dolazimo i do novih saznanja o našoj bogatoj prošlosti.

Stare biografije, naročito spisi iz oblasti verske medicine, pružaju dragocene elemente za proučavanje simptomatologije različitih oboljenja.

O neuropsihijatrijskim oboljenjima u prošlosti, o kojima će u ovom radu biti reči, postoji obimna građa. Moglo bi se reći, da se metodi lečenja, o kojima se govori u pomenutim spisima, najvećim delom odnose baš na tu vrstu oboljenja.

O duševnim oboljenjima raspravljalo se ne samo u srednjem veku nego i mnogo ranije. Tako je o faktoru, kojem i moderna psihijatrija pridaje veliki značaj, to jest o uticaju spoljne sredine na psihu čoveka, govorio još Hipokrat.

Ako neke elemente iz naših starih spisa dopunimo elementima sa srednjovekovnih fresaka po srpskim manastirima i crkvama, dobićemo tačniju sliku o stanju medicinske kulture našeg naroda u srednjem veku. Kao što je to činio u oblasti umetnosti, čija kolevka nije bila u našoj zemlji, tako je i verskoj medicini naš narod dao mnoga svoja specifična obeležja. Primivši je preko Vizantije, gde je svetiteljima pripisivana velika moć isceljenja, Srbi su tu istu moć pripisivali svojim svetiteljima, naročito sv. Kuzmanu i Damjanu, Pantelejmonu, Trifunu, Talaleju, članovima porodice Nemanjića, od kojih su mnogi proglašeni za svece itd.

Sem pomenutih starih spisa i medicinskih kodeksa, dragocene podatke za upoznavanje patologije kod našeg naroda u prošlosti, razlikovanje pojedinih oboljenja, za upoznavanje načina i sredstava za lečenje, higijene itd., pruža nam i naše fresko slikarstvo. Konstantin Filozof, na primer, kaže da je kod izbora pojedinih majstora-slikara »pridavana važnost kvalitetu a ne poreklu umetnika. Zbog stalnog održavanja veza s mnogim čuvenim umetničkim centrima Istoka i Zapada, naši slikari mogli su da steknu širinu pogleda, snagu i kvalitet jedne umetnosti inter-